

До спеціалізованої вченої ради ДФ 26.007.039
Національної академії внутрішніх справ

03035, м. Київ, пл. Солом'янська, 1

Відгук

**офіційного опонента кандидата юридичних наук, доцента Калініченка
Олександра Федосійовича на дисертацію Сподинського Олександра
Олександровича «Конституційно-правові підстави набуття та
припинення громадянства в Україні та країнах Європейського Союзу:
порівняльний аналіз», подану на здобуття ступеня доктора філософії за
спеціальністю 081 – «Право»**

Відгук підготовлено на основі вивчення рукопису дисертаційного дослідження та наукових праць Олександра Сподинського, опублікованих за темою дисертації.

Дисертаційна робота Олександра Сподинського присвячена порівняльній характеристиці конституційно-правових підстав набуття та припинення громадянства в Україні та країнах Європейського Союзу, через високу зацікавленість визначеним питанням вітчизняних та зарубіжних науковців.

Правовий розвиток сучасної України відбувається в надзвичайно складних і динамічних глобалізаційних процесах, які змінюють доктринальні підходи, в тому числі, щодо інституту громадянства.

Доцільність наукової розробки конституційно-правових підстав набуття та припинення громадянства в Україні та в країнах Європейського Союзу пов'язана, зокрема з активними міграційними процесами і складними подіями соціального, економічного та політичного характеру, які відбуваються як в Україні, так і в країнах Європейського Союзу. Вирішення яких має важливе значення і потребує відповідних законодавчих змін,

спрямованих на врегулювання нагальних питань пов'язаних із набуттям та припинення громадянства.

Значущість обраної Сподинським О.О. тема дослідження для розвитку конституційної теорії та практики визначається тим, що досліджувані в ній конституційно-правові підстави набуття та припинення громадянства в Україні та державах-учасницях Європейського Союзу сприяють науковому забезпеченню подальшої інтеграції України до європейської спільноти. У цьому аспекті вкрай важливими є результати аналізу та узагальнення правових позицій, правозастосовної практики країн членів Європейського Союзу та Європейського суду з прав людини щодо врегулювання питання громадянства.

Право кожної людини на громадянство було закріплене в ст. 15 Загальної декларації прав людини від 10.12.1948 року, в якій зазначено, що ніхто не може бути безпідставно позбавлений громадянства або права змінити своє громадянство. Відповідно до міжнародно-правових актів регулювання питання набуття, втрати чи позбавлення громадянства відносяться до дискреційних повноважень кожної держави і регулюються на її власний розсуд. З огляду на це у міжнародно-правових актах з питань громадянства відсутній закріплений перелік підстав втрати громадянства. Переважно у них встановлюються загальні правила у цій сфері та ті умови, які повинні бути дотримані всіма державами.

Так само самостійно держави можуть вирішувати й питання щодо множинності громадянства. Так, Європейська конвенція про громадянство (1997р.), яка є частиною національного законодавства України, надає державам-учасницям право самостійно дозволяти чи забороняти множинне громадянство.

Згідно зі ст. 4 Основного Закону України в Україні існує *єдине* громадянство, підстави набуття і припинення якого визначаються законом. Ця норма Конституції України спрямована на забезпечення єдиного правового статусу для всіх громадян України та однакового правового

зв'язку кожного громадянина з державою, що пов'язано з необхідністю дотримання і конституційного принципу рівності (ст. 24 Основного Закону України). Крім того, в ч. 1 ст. 25 Конституції України визначено, що громадянин України не може бути позбавлений громадянства і права змінити громадянство. Відповідно до припису п. 2 ч. 1 ст. 93 Конституції України виключно законами України визначаються громадянство, правосуб'єктність громадян, статус іноземців та осіб без громадянства.

Закріплення принципу єдиного громадянства в Конституції України дає можливість застосовувати юридичні внутрішньодержавні механізми захисту прав і свобод громадян нашої держави та поєднувати їх з процедурами захисту прав і законних інтересів усіх осіб, застосовуваними міжнародним співтовариством. Таким чином, Україна на конституційному рівні закріпила своє негативне ставлення до подвійного/множинного громадянства.

Більше того, Україна постійно проводила політику уникнення подвійного громадянства та зменшення проявів колізій, які виникають в результаті множинного громадянства. Так, після прийняття Конституції України для реалізації проголошеного принципу єдиного громадянства Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про громадянство України» від 16 квітня 1997 року було запроваджене положення про втрату громадянства України внаслідок добровільного набуття громадянства іншої держави. У 2001 році був прийнятий новий Закон України «Про громадянство України», який втілює закріплений Конституцією України принцип єдиного громадянства. Так, Закон (п. 1 ст. 2) деталізує принцип єдиного громадянства, закріплений у Конституції: окремі адміністративно-територіальні одиниці (Автономна Республіка Крим та області) не можуть мати свого громадянства; якщо громадянин України набув громадянства іншої держави, то у правових відносинах з Україною він визнається лише громадянином України; якщо іноземець набув громадянство України, то у правових відносинах з Україною він визнається лише громадянином України.

Аналіз чинного законодавства України з питань громадянства свідчить про його суперечливий характер, адже з одного боку, Україна не визнає подвійного/множинного громадянства, проте з іншого – прямо його не забороняє.

Будь-яке законодавче запровадження подвійного/множинного громадянства можливе тільки після внесення відповідних змін до Конституції України. Слід також враховувати, що прийняття запропонованих змін суперечитиме не тільки Основному Закону України, а й міжнародно-правовим актам, згоду на обов'язковість яких надано Україною і в яких проголошений курс на уникнення випадків подвійного громадянства.

Додаткової актуальності дана тема набуває у контексті обговорення подальшої трансформації державного ладу України, в тому числі з урахуванням кращих модельних напрацювань країн Європейського Союзу. При цьому, слід зазначити, що системно та детально порівняльний аспект підстав набуття та припинення громадянства в Україні та країнах Європейського Союзу не ставився на порядок денний наукового та практичного дискурсу, що лише підтверджує наукову новизну проведеного дослідження. У даному контексті своєчасним, важливим і вельми актуальним видається обраний дисертантом напрям наукового дослідження.

Достовірність отриманих наукових положень, висновків і рекомендацій, обґрунтованих у дисертації Олександра Сподинського, в тому числі ті, що віднесені ним до наукової новизни, обумовлена тим, що вони підтверджені теоретичними напрацюваннями та емпіричними фактами. Це є результатом використання цілісної системи наукових методів дослідження, глибокого аналізу чинного законодавства, а також вивчення та використання напрацювань вітчизняної й зарубіжної наукової думки.

Свої думки, висновки, пропозиції дисертант підтверджує фактами, аналізом чинних нормативно-правових актів та, висловлених у фаховій літературі позицій вчених.

Ознайомлення із змістом дисертації Олександра Сподинського дає підстави зробити висновок, що виконане дисертаційне дослідження відповідає Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 років, затвердженому наказом МВС України від 16 березня 2015 року № 275, тематиці пріоритетних наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки, затвердженої наказом МВС України від 11 червня 2020 року № 454, Основним напрямом наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2018–2020 роки, затвердженим рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 26 грудня 2017 року (протокол № 28).

Мета, об'єкт і предмет дослідження сформульовані чітко, вичерпно, коректно й науково виважено, а його наукознавчі завдання є цілком виправданими, вони всебічно охоплюють відповідну тематику і повністю перебувають у межах наукової спеціальності 081 – право.

Достовірність отриманих результатів і висновків наукової розвідки забезпечується методологічною основою, яка становить сукупність як загальнонаукових, так і спеціально-наукових методів і прийомів наукового пізнання. Вибір методів пізнання зумовлений предметом дисертаційного дослідження. Загалом обрані методи забезпечують повноту й комплексність дослідження підстав набуття і припинення громадянства в Україні та країнах ЄС, їх порівняльно-правового аналізу.

У роботі сформульовані основні підходи до сутності та правового змісту громадянства, сформульовані визначення поняття «набуття громадянства», «припинення громадянства», «примусове припинення громадянства», проаналізовано їх за сутнісними та змістовими характеристиками, з'ясовано концептуальні теоретичні та практичні проблеми існування множинного (подвійного) громадянства й громадянства Європейського Союзу, досліджено рішення Європейського суду з прав людини, які стосуються питання набуття та припинення громадянства тощо.

За результатом підготовки дисертаційного дослідження отримано ряд висновків, які характеризуються науковою новизною та мають значення для подальшого розвитку інституту громадянства в Україні.

Дисертантом здійснено аналіз значної кількості наукових праць й нормативно-правових актів щодо визначення сутності громадянства, особливостей його набуття та припинення.

На основі аналізу та узагальнення наукових джерел, міжнародних нормативно-правових актів, національного законодавства України та країн Європейського Союзу, практики Європейського суду з прав людини, автором сформульована низка теоретичних положень та висновків, які містять наукову новизну:

1) доведено, що розвиток інституту громадянства в Україні повинен відбуватися лише на підставі затвердженої загальнонаціональної доктрини громадянства з урахуванням найкращих дотичних до України європейських практик;

2) теоретично обґрунтовано доцільність запровадження юридичної відповідальності (кримінальної, адміністративної та дисциплінарної) за набуття громадянства іншої держави лише для тих осіб, які є державними службовцями, працівниками правоохоронних органів, посадовими особами держави й іншими особами, уповноваженими на виконання функцій держави та органів місцевого самоврядування;

3) визначено особливості набуття та припинення громадянства в окремих країнах ЄС й Україні. Особливість України, на противагу країнам ЄС, полягає в декларуванні відсутності іноземного громадянства та зобов'язання припинити іноземне громадянство;

4) виявлено основні тенденції становлення та розвитку інституту громадянства в ЄС з огляду на практику Європейського суду з прав людини, зокрема це стосується можливості позбавлення (скасування) громадянства внаслідок учинення дій, що становлять загрозу національним інтересам, або

ж подачі завідомо неправдивих відомостей особою, яка претендує на отримання громадянства.

Цікавим є висновок автора, що запровадження подвійного громадянства в Україні за зразком деяких країн Європейського Союзу (Франція, Іспанія, ФРН) можливе лише за умови розроблення доктрини запровадження подвійного громадянства, оскільки європейські держави, визнаючи подвійне європейське громадянство, легалізують його шляхом визнання другого громадянства в повному обсязі чи з певними обмеженнями.

Заслуговує на увагу та підтримка висновку про те, що громадянство стає предметом захисту під час розгляду скарг на порушення права на повагу до приватного й сімейного життя у випадках, коли заявника позбавляють громадянства й він підлягає видворенню. За певних обставин порушенням права на повагу до приватного життя є довільне позбавлення громадянства, факт якого суд перевіряє на предмет неправомірності прийняття державою такого рішення та серйозності наслідків. У межах захисту від дискримінації право на громадянство захищають, наприклад, у суперечках про громадянство позашлюбних дітей батьків з різними громадянствами.

У європейській судовій практиці вже є прецедент щодо відступу від вимог міжнародно-правових актів про заборону позбавлення громадянства. Ідеться про рішення Європейського суду з прав людини від 21 червня 2016 року у справі № 76136/12 «Рамадан проти Мальти». Цей прецедент зумовив розгортання гострих дискусій і започаткував нову сторінку в розвитку інституту позбавлення громадянства.

Заборону позбавлення громадянства на рівні основного закону країни передбачено не в усіх європейських державах. У Конституції України така заборона є не виправдано абсолютизованою.

Вищенаведені та інші теоретичні узагальнення, положення, висновки, пропозиції та рекомендації характеризуються науковою новизною і, безумовно, є особистим внеском Олександра Сподинського у розвиток науки конституційного права.

Системною та логічною є архітектура дисертаційного дослідження Сподинського Олександра Олександровича. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, які об'єднані у десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

Повнота викладених положень дисертації в роботах, опублікованих автором. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження відображено в 12 публікаціях, серед яких п'ять статей – у наукових фахових виданнях України, одна – у міжнародному науковому періодичному виданні, а також шести тезах виступів на науково-практичних і науково-теоретичних конференціях, круглих столах, семінарах.

Між тим, позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження, слід відмітити наявність в ній окремих недоліків та дискусійних положень і тверджень, а саме:

1. У дисертаційному дослідженні автор наводить окремі міркування щодо запровадження подвійного громадянства в Україні, що може стати загрозою національній безпеці(с.168). Під час захисту більш чіткої аргументації потребує позиція автора щодо конституційно-правової можливості і доцільності запровадження в Україні подвійного громадянства. Також, хотілося б почути від автора позицію, в чому саме полягає небезпека подвійного громадянства, які країни Європейського Союзу передбачають подвійне громадянство і які позитиви з цього країни отримали.

2. У підрозділі 3.3 «Подвійне (множинне) громадянство в практиці країн Європейського Союзу та його значення для України» йдеться мова про заборону позбавлення громадянства, що закріплено в ч. 1 ст. 25 Конституції України(с.177). Виникає питання, чи є позбавлення громадянства порушенням прав людини? Також є доцільним продемонструвати досвід країн Європейського Союзу в питанні позбавлення громадянства.

3. У підрозділі 3.2 «Практика вирішення питання щодо позбавлення громадянства в країнах Європейського Союзу та в Україні» дисертант зробив наголос на доцільності запровадження юридичної відповідальності за

набуття громадянства іншої держави лише для тих осіб, які є державними службовцями, працівниками правоохоронних органів, посадовими особами держави й іншими особами, які уповноважені на виконання функцій держави та органів місцевого самоврядування(с.171). Вбачається за доцільне, конкретизувати автору свою позицію, чому саме ця категорію громадян ним визначено.

4. В окремих країнах Європейського Союзу, зокрема Латвії та Литви, законодавством передбачено паспорт негромадянина. Ваше ставлення до таких ініціатив, і чи не вбачаєте доцільним використати цей досвід в сучасній Україні?

Разом з тим, усі сформульовані у відгуку зауваження мають дискусійний та рекомендаційний характер, сприяють науковій полеміці і не впливають на загальну високу оцінку виконаного дисертаційного дослідження. Їх скоріше можна було б віднести до числа проблемних питань вітчизняної юридичної науки, загалом, а відтак побажань для подальшої роботи дисертанта над обраною темою та проблематикою.

Висновок про відповідність дисертації вимогам МОН України.

Зміст дисертації відповідає заявленій дисертантом науковій галузі знань «Право» за спеціальністю 081 – Право, пройшла належну апробацію. В цілому рецензоване дисертаційне дослідження є самостійною науковою працею, в якій відсутні порушення академічної доброчесності і поставлені та вирішені ряд теоретичних і практичних завдань, що мають важливе значення для розвитку вітчизняної конституційно-правової науки. Оформлення дисертації загалом відповідає встановленим вимогам, затвердженим наказом МОН України від 12 січня 2017 року № 40.

На підставі зазначеного, можна зробити висновок, що за актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованості, науковою та практичною цінністю здобутих результатів, дисертація Сподинського Олександра Олександровича на тему «Конституційно-правові підстави набуття та припинення громадянства в Україні та країнах Європейського Союзу: порівняльний

аналіз» відповідає Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06 березня 2019 року № 167, а її автор – Сподинський Олександр Олександрович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право.

Офіційний опонент :

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри права

Київського кооперативного

інституту бізнесу і права

Олександр Калініченко

Підпис Калініченко О.Р. Засвідчую

Начальник
відділу кадрів